

ნიკოლოზ ჟღერტი

მთის წმ. გიორგის საბუთი 1465-1467 წლებისა¹ (დადგენილი ტექსტი და კლასიფიკაცია)

საბუთის დედანი დაკარგულია. გვაქვს: 1) დედნის XIX ს-ის ანოტაცია² (ა); 2) ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაცული 1484-1491 წწ-ის პირი 608³ (K); 3) 1806 წ-ის პირის ს. კაკაბაძისეული გამოცემა⁴ (კ); 4) პეტერბურგის აზიური მუზეუმის 1840 წ-ის პირი (პ).⁵

შემორჩენილ პირთაგან ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით ყველაზე სანდოდ 608 პირი მიმაჩნია.⁶

პირის აღწერილობა: ეტრატი; გრაგნილი; შედგება ექვსი კეფისგან; ზომები: 130,5X17,5 სმ.; ტექსტი შესრულებულია მუქი ყავისფერი მელნით; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი თითქმის ყოველი სიტყვის შემდეგ; ყოველი კეფის კიდის გაყოლებაზე აღინიშნება მცირე ზომის ნასვრეტები, სავარაუდოდ, სტრიქონების დახაზვის დროს წარმოშობილი.

ქვემოთ მოყვანილი საბუთის სრული დედნისეული ტექსტის მიახლოებით დადგენისას ვეყრდნობოდი სწორედ ამ პირის მონაცემებს, საკონტროლოდ კი ვიყენებდი საბუთის დაკარგული დედნის ანოტაციას, ზაქარია არქიმანდრიტის 1806 წ-ის პირის ს. კაკაბაძისეულ პუბლიკაციას, პეტერბურგის აზიური მუზეუმის 1840 წ-ის პირის ტექსტს, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრ-

¹ დათარიღება ჩემია. იხ. ნ. ჟღერტი. მთის წმ. გიორგის მონასტრისადმი გაცემული XV საუკუნის საბუთის თარიღის დაზუსტებისათვის. შუბრნ.: „ქართული წყაროთმცოდნეობა“. №XII. თბ. 2010, გვ. 144-155.

² საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი (სცსა). ფონდი №1451. საქმე №16, გვ. 436-439.

³ ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი. სიგელი K608.

⁴ ს. კაკაბაძე. ბაგრატ, უცნობი მე-XIV საუკუნის რაჭა-არგვეთის მფლობელი. ტფ. 1913.

⁵ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. ო. სოსელიას პირადი არქივი.

⁶ საბუთის შემორჩენილი პირების, სამეცნიერო გამოცემების და დაკარგული დედნის XIX ს-ის უცნობი ანოტაციის შესახებ ჩემი ვრცელი გამოკვლევა უახლოეს მომავალში დაიბეჭდება კრებულში „საქართველო და ქრისტიანობა“.

ში, ო. სოსელიას პირად არქივშია დაცული.⁷

თქუენ, წმიდაო გ(იორ)გი მ[თისა] მთავარმოწაქმეო! რაგუარაც დავით აღმაშენებლისა ³ და ძისა მისისა დიმიტრისგან შემოწირული ⁴ ყოფილიყო და [ი]ყო, ჩუენ, მეფეთმეფემაქნ, ორთავე საველმწიფოთა, ლიხთ-იმერისა და ⁵ ლიხთ-ამერისა თუთ ფლობით მპყრ⁷ობელმან, პირმშომან ბაგრატ და თანა⁸მეცხედრემან ჩუენმან, დედოფალთა⁹დედოფალმან ელენე და ძეთა ჩუენტა ¹⁰ გ(იორ)გი და ალექსანდრე, ვიგულვეთ თქუენი¹¹სა ძალმწეობისა მომართ და ვიგუ¹²ლსმოდგინეთ და ჴელვყავით ახლად ¹³ აღშენებად და შექცობად ტადარსა შენსა ¹⁴ და გარდავჭედეთ ზეით ტყუივითა და ¹⁵ სპილენძითა და მოვჭედნეთ ხატნი წმი¹⁶დის გ(იორ)გისანი და წმიდისა მარინასნი და სხუა¹⁷ნი ძველნი ბნელნი ხატნი გავაახლენით ¹⁸ და შევკვაზმენით, კარნი ავაბენ და მოუჭედ¹⁹ენ და კლიტენი მოუწყუენ და დავა²⁰მაგრენ და ახლად დაუმტკიცენ და შემო²¹კსწირენ მამულნი და გლეხნი:

სახადს ²² აგარა, მათითა სახლი-კარითა, სასაფლა²³ოთა, წყლითა, წისქვილითა, ჴალი²⁴თა, სათიბითა, საყანითა, ტყითა, ველითა, ²⁵ მზღურითა სამართლიანითა უცილებელად, ²⁶ უცვალებელად, უცვალებლად, შეუც²⁷ვალბლად.

შაორი, ვითა ძველთაგან ²⁸ შაორისა მთავარმოწაქმე იქ სვენებუ²⁹ლიყო. დიდი სოფელი ყოფილიყო შაო³⁰რი და აონრებულიყო ჟამისა გამოსრ³¹ულობისათუის. და აწ, ახლად ჴელუყაუი³²თ აღშენებად და კაცის დასახლებად და სო³³ფელი შევკქმენი.

აწ ახლად შემოგწირეთ და ³⁴ დაგიმკუიდრეთ დვალთ სამარხსა და შარეუ³⁵ლას შუ[ა]წყალსა გამოღმა და გაღმა, და სა³⁶წალიკეს აქეთი, ასრე

⁷ ასევე გვაქვს XIX ს-ის ორი პირი, იხ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Sd ფონდი, Sd-2898 და Sd-2899. ამ პირების ტექსტი შემოკლებით გამოაქვეყნა თ. ჟორდანიამ. იხ. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო თ. ჟორდანიამ. ტ. II (1213 წლიდან 1700 წლამდე). ტფ. 1897, გვ. 307-309. საბუთის დედნისეული სრული ტექსტის მიახლოებებით დადგენისას მიზანშეწონილად არ ჩავთვალე Sd-2898 და Sd-2899 პირების გამოყენება, რადგან მათში არსებული ტექსტი ძალიან დამახინჯებულია და მრავალი შეცდომით ძალზე განსხვავდება ყველა დანარჩენი პირისგან. დედნისეული ტექსტის დადგენას 1924 წ-ის პუბლიკაციით შეეცადა ს. კაკაბაძე. იხ. ს. კაკაბაძე. სასისხლო სიგელების შესახებ. ჟურნ.: „საისტორიო მთამბე“. 1924. №2, გვ. 247-252. თუმცა, მას არ გააჩნდა დაკარგული დედნის XIX ს-ის ზემოხსენებული ანოტაცია, რის გამოც, მის მიერ დადგენილი საბუთის ტექსტი თავიდან გადახედვას საჭიროებს, რაც წარმოადგენს ჩემი ნაშრომის მთავარ მიზანს.

რომე, თუ არა მეფემან ³⁷ და მებართლომემან, ვერავინ იკადროს ნად³⁸ირობად ჭალათა, და ვერცა სათიბთა თიბუ³⁹ა, და ვერცა წყლისა და თევზთა ნადირობა.

ას⁴⁰რე მკუიდრად და უსარჩლავად დაგუიმტკი⁴¹ცებია [შაორს მსხლომნი] კაცნი სა[მნი]: ს⁴²ულაძე, გუენცაძე და ფაქიოტიძენი – ყუ⁴³ელანი მ{ა}თითა მზღურითა სამართლიანითა ⁴⁴ საწლ-კარითა, ეკლესიითა, სასაფლაოთა, წისქუი⁴⁵ლითა, ჭალითა, სა[თ]იბითა, ტყითა და ველი[თა], ⁴⁶ მზღურითა სამართლიანითა ყოველთა. ასე და ⁴⁷ ამა პირსა ზედან, რომე გარაყანდიისა გუა⁴⁸რსა კაცსა არავისრა ჯელი შეუვიდოდ⁴⁹ეს, არცარა საქმე დაიდვას.

თხმორი, ვითა ძვე⁵⁰ლთაგანც ყოფილა, მისითა მიმდგომითა მ⁵¹ზღურითა სამართლიანითა.

ძმუისი ცხრათავით[ა], ⁵² ძველთაგან ყოფილიყო მისითა მიმდგომითა ⁵³ მზღურითა სამართლიანითა.

კაციეთს მსხლომნი ⁵⁴ ბულუშაძენი და ზაქარიადენი, მათითა მიმდგო⁵⁵მითა მზღურითა სამართლიანითა, და შემოგწ⁵⁶ირეთ კაციეთის ადგილი სრულიად სომეეთის ⁵⁷ ჭალას აქეთ, და ზემო კერძო საზღვარს ⁵⁸ ქვაყუნტა წოდებული ადგილი, ზენათ ⁵⁹ შუა ველიეთის მინდორს აქეთ და ს[ო]მ[ყე]⁶⁰თის ჭალას აქეთ. ამ სამზღურებს შუა შემო⁶¹მიწირავს ყოვლის კაცის უცილებლად. ⁶²

წყნორს მითათაშუილები და ჭლიკაძენი ⁶³ და აგარა, რომე სასახლედ ქონებია მებარ⁶⁴თლომესი. მას აქეთი მიძო და სოფელნი, ⁶⁵ გლეხნი:

ჭაშლთას ჭუნჭულაძენი, ქოთბოძიძე, ⁶⁶ მათი მიმდგომითა სამართლიანითა. ასე და ამა ⁶⁷ პირსა ზედან, რომე ინასარიძემან გვარმან ⁶⁸ ამას ზედან არა საქმე დაიდვას.

ბობოს ⁶⁹ ერაძენი, სრულიად მათითა წისქუილითა, ⁷⁰ წყლითა, ვენახითა, ტყითა და ველითა, მზღური⁷¹თა, და როგორათაც პირველად, ასე და ამას პირსა ⁷² ზედან ღაღანიძემან და ძაგანისშვილთა მომა⁷³ვალთა საქმე ვერა დაიდვას.

ფონას [ნოზიგბეძე] ⁷⁴ მათით[ა] მზღურითა სამართლიანითა, ამა პირსა ⁷⁵ ზედან სურამი ვისი გინდა იყოს, მებართლ⁷⁶ომეს მეტსა კაცსა ხელი არავის შეუვი⁷⁷დოდეს არა[ვის] [ა]რა.

ესე წმიდისა გ(იორ)გი მ⁷⁸თისა მთავარმოწამელი! ჩუენ, მეფეთა-მე⁷⁹ფემან ბაგრატ, ვითარ პირველთაგა⁸⁰ნ პაპათა ჩუენტაგან შემოწირული

და ⁸¹ განჩენილი იყო, აწ ჩუენ ახლად დაგიმ⁸²ტკიცეთ და შემოგწირეთ ჩუენად სადიდებ⁸³ლად და ჩუენისა მეფობისა წარსამა{რ}თებე⁸⁴ლად.

აწ ვითა არა კადრებულ არს, ვერე{თ}|⁸⁵ვე ნუმცა ვის მოუგონია და უკადრებია. ⁸⁶ და თუ ვინმე ავაზაკმა კაცმან გვამად მთი⁸⁷სა მთავარმოწამე ხატი ჳელყოს გატეხა⁸⁸დ, მისი სახსარი სხვა არა იქმნების—ძელს აც⁸⁹ვან. მის აქეთ ვინც შეცოდებით შეს{ც}ო⁹⁰დოს, ან ჯოგი წაუსხას და ან მოპაროს, [მი]⁹¹სი შემოქცეს, და საუბატიო კაცი გა⁹²ემარტოს და გაუუბატიოს საუპა{ტიო}⁹³თ მისდა შეცოდებისა. წმიდისა გ(იორ)გის შეცო⁹⁴დე[ბა] იქნება: ასი ათასი ძველი თეთრი დაეურვო⁹⁵ს, [ვი]საც წმიდის გ(იორ)გის მამულის შვილი შე⁹⁶აკუდეს, გინდა უზედაესსა და გინდა უქვედაეს[სა], ესე ⁹⁷ ჩუენთაგან განჩენილი აბჯრიან-გაზრდი⁹⁸ლიანსა—ასსამოცი ათასი თეთრი დაეურვოს, ⁹⁹ სანახშირო—ორი ათასი თეთრი დაეურვო¹⁰⁰ს და მას ქვეშემან—ასი ათასი თეთრი სის|¹⁰¹ხლი დაეურვოს და სანახშიროთ—ათასი თეთრ¹⁰²ი გერში დადი. ცოლის წახთენა და წაღება ¹⁰³ და ქალის დაგდება ვინც ყოს, ამან სიგელმა¹⁰⁴ნ და მონასტერმან სამართლიანითა ასი ათა¹⁰⁵სი თეთრი დაეურვოს.

აწ<ე> ჩუენ, მეფეთა მე¹⁰⁶ფის ბაგრატის დამტკიცებელი ესე შეწი¹⁰⁷რულობის წიგნი ესე ვინც ნახოთ შე¹⁰⁸მდგომად ჩუენსა მომავალთა მეფემან ან[უ] დე¹⁰⁹ლოფალმან, კარისა თქუენისა ვაზირთა, მეჭურ¹¹⁰ჭლეთა, დიდებულთა, ერისთაუთა ციხე-ქვეყა¹¹¹ნათა ხელსა ქუეშე მპყრობელთა, მოურაუთა ¹¹² და ყოველთაუე და დიდთა და მცირეთა, თქ|(ვ)¹¹³ვენცა ასე დაუმტკიცეთ და ნუ მოუშლით და ¹¹⁴ [ნურცა რას დააკლებთ, ნუ დიდთა და ნუ] მცირეთა თუ{ი}ნიერ თანადგომისა და შეწვევის¹¹⁵ა.

აწ, ვინც ხელყოს ამისდა შლად და ¹¹⁶ ქცევად, კრულიცა არის პირველად დაუსა¹¹⁷ბამოსა ღ(მრ)თის პირითა და უფროსად კურთხე¹¹⁸ულ დედოფლისა ჩუენისა ღ(მრ)თისშობე¹¹⁹ლისა, მარადის ქალწულისა მარიამისა, მად¹²⁰ლითა და პატიოსნისა ჯუარის მადლითა და ¹²¹ წმიდათა მოციქულთა და ათორმეტთა სამო¹²²ციქულთა საყდართა და მოსაყ{დ}რეთა მად¹²³ლითა [შვიდთა კრებათა მადლითა, ექმნების მას კეთრი გეზისი, ძრწონა კაენისა, მოშობა გმირთა, დაწვა და რისხვა სოლომელთა, დანთქმა დათან და აბირონისი, გვემა მეგვიპტელთა, შიშოუილი იუდასი, მეხისტეხა დიოსკორესი, სირცხვილი კრისკენტი და საბიანესი და ყოველთა მგმობართა თანამც არს ნაწილი და სამკჯდრებელი მისი და ვინცა ვინ მტკიცედ იპყრას, ღ(მერთმა)ნ აკურთხენ და წ(მიდა)მან კათოლიკე და სამოციქულომან საყდარმან] და წმი-

ღამან მლუღელთმოდლუარ¹²⁴მან ნიკოლაოს, ამინ. ¹²⁵

(მეფე ბაგრატის ხელრთვა)

ქ. ჩუენ, მეფეთა მეფემან ალექ¹²⁶სანდრე და თანამეცხედრემან ¹²⁷ჩუენმან დელო<გ>ფ{ა}ლთა-დელოფ{ა}ლმა¹²⁸ნ თამარ და ძემან ჩუენმან ¹²⁹ბაგრატ და ვახტანგ ესე წი¹³⁰გნი მოგახსენ{ეტ}თ თქუენ მთ<ი>ის ¹³¹მთავარმოწამეს წმიდას გ(იორ)გის ¹³²ასრე და ამა პირსა ზელა რაც ა¹³³მას ზემო სიმაგრე სწერია ჩუენ¹³⁴ც ამის გამთავებელი ვართ, ¹³⁵ნებითა ღ(მრ)თისათა და ანუ ვინც ჯო¹³⁶გი გატეხოს წმიდის გ(იორ)გის ¹³⁷შეცოდებით გარდახდეს. ¹³⁸

(მეფე ალექსანდრეს და დედოფალ თამარის ხელრთვა)

ქ. ნებითა ღ(მრ)თისა[თა], ჩუენ მეფეთა ¹³⁹მეფემან კოსტანტინე და თანამე¹⁴⁰ცხედრ{ემან} ჩუენმან დედოფალთა ¹⁴¹დედოფალმან თამარ და ძეთა ჩუენთა ¹⁴²პირშომან დავით, გ(იორ)გი და ბაგრა¹⁴³ტ<ი>, ესე ახლ{ა}დ მტკიცე და უცუალებე¹⁴⁴ლი ნიშანი მოგახსენეთ თქუენ, მთისა ¹⁴⁵მთავარმოწამეს წმიდასა გ(იორ)გის, ¹⁴⁶მას ჟამსა ოდეს მოკითხული ვქენ¹⁴⁷ით და ძუელითგან ულაყის გამოლება არ ¹⁴⁸გჭირვებოდა. აწ, ახლად ჩუენცა უ¹⁴⁹ლაყი ამოუკუეთეთ ასრე და ამა პირსა ზე¹⁵⁰დან, რომე გიორგობას დღესა ორი[თ] ¹⁵¹ხუციითა, ორით ცხურითა, თქუენით პურ¹⁵²ლუი{ნი}თა ალაპს გარდინდიდეთ, ნებითა ღ(მრ)თისა¹⁵³თა ჩუენად სადღეგრძელოდ, გასამარჯვ¹⁵⁴ებელად და საუკუნედ შემწედ.

აწ, ვი¹⁵⁵ნცა ესე ჩუენი ნიშანი მოშალოს, ჩუენ¹⁵⁶ისამცა ცოდვის სანაც{კ}ლოდ განიკითხვის ¹⁵⁷მას დიდსა დღესა განკითხვისასა, და დამა¹⁵⁸მტკიცებელნი აკურთხნეს ღმერთმა¹⁵⁹ნ.

გქონდეს ნიშანი ესე და არაო¹⁶⁰დეს მოგეშალოს. რაგინდარა ¹⁶¹დაჭირება იყოს, თქუენ ულაყი ა¹⁶²რაგინ გთხოვოს.

დაიწერა ნიშანი ¹⁶³ესე ქ(ორონი)კ(ო)ნს როთ, თვესა აგვისტოსა¹⁶⁴სა კ, ჴელითა კარის ჩუენისა მწიგნ¹⁶⁵ობარ-მუშრობის და მესტუ{მრის} თავ[ა]¹⁶⁶ქალა შვილისა სადათიერისათა. ¹⁶⁷

(მეფე კოსტანტინეს და დედოფალი თამარის ხელრთვა)

კითხვა-სხვაობანი

2 როგორათაც კ, რაგუარათაც პ; აღმამწენებლისა , აღმამწენებლისა კ, პ.

3. დიმიტრისაგან კ. პ. 4. ისევე პ. 5 სახელმწიფოთა კ. პ; ლიხთიმერსა კ. 6 თუით . 7 და პ. 9 დელუფალთა დელუფალმან კ. 10 ვიგულეთ პ. 11 ვიგულსმოდგინეთ კ. 13 აღშენება კ; ტაძრისა შენისა პ. 14 გარდავაჭედინეთ კ. პ; ტყვევითა კ, ტყვევითა პ. 17 ს[ა]ხნელნი კ, [სა]ხნელნი პ; განვაახლენი პ. 27 თანმიმდევრობა არეულია კ ნუსხაში; შავორი ; ძუელთაგან კ, პ. 28 შავორისა ; იქი . 30 გაოხრებულები კ, პ. 31 გარდასრულობისათვის კ, გარდამოსრულობისათვის პ; აწი . 32 ხელვყავ კ, ხელვყავ პ; კაცთა კ, პ. 33 შევქენი , შაორი კ, პ; შემოგწირე . 34 დაგიმკვიდრეთ პ; დავალთ . 35 შარეულ , შარაულას კ, პ. 36 აქათი ; ასე კ. 39 თიბვა კ; წყალსა კ. 40 ასე კ, პ. 41 აზნაური (გაურკვეველი სიტყვა) შვილი ; შავრს მსხდომნი კ, პ. 42 გვენცაძე კ. 46 ყველათა კ, პ. 51 მთის ცხრათავითა ა. 56 სამყეთი . 57 აქათ , პ. 59 აქათ . 60 სამყეთი . 62 მითათა შვილები . 63 იქმნება პ. 64 აქათი . 65 ჭაშლეთს კ; ჭუჭულაძენი კ, ჭუსჭულაძენი პ; ქობობენი . 68 „ამას,, ორჯერ მეორდება . 71 როროთაც . 72 მაგანის შვილთა . 73 ნოზბეგანიძე კ, პ; ცარიელი ადგილი . 76 არა აქუს და პ. 83 ჩუენდა სადიდებელად პ. 91 „მისი,, ორჯერ მეორდება . 123 საბუთის კრულობითი ნაწილის ეს დიდი მონაკვეთი გამოტოვებულია . 138 ღთისა . 144 უცილებელი პ.

საკლასიფიკაციო სქემა

შეწირულობის განახლების წიგნი ბაგრატ მეფისა

შესავალი

საბუთი იწყება არა დიდი და ღრმა თეოლოგიური ტექსტით, რაც ძირითადად შეწირულობის აქტებს ახასიათებს,⁸ განსაკუთრებით კი XV ს-ის საბუთებს, არამედ მიმართვით მთის წმ. გიორგის ხატისადმი⁹.

⁸ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ. IX. თბ. 1996, გვ. 451-457; მ. ბერძნიშვილი, ქართული დიპლომატიკის ისტორიიდან („სიგლის თავი“ XI-XV საუკუნეებში). შურნ.: ქართული წყაროთმცოდნეობა. ტ. V. თბ. 1978, გვ. 50-59.

⁹ მიუხედავად იმისა, რომ დასაწყისში დაკონკრეტებული არაა, ჩემი აზრით, საბუთის შინაარსიდან გამომდინარე, მეფე ბაგრატ I სწორედ მთის წმ. გიორგის ხატს მიმართავს და არა სალოცავს ან მონასტრის სამოსს. მსგავსი ანალოგიის მოყვანა შეიძლება მეფე ალექსანდრე I დიდის (1412-1442 წწ.) 1419-1420 წწ-ის შეწირულობის წიგნიდან, სადაც მეფე მიმართავს ღვთისმშობლის ხატებს („მეტეხთა, ხახულისა და ვარძიისა ღ(მრ)თისმშობელო...“), იხ. ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები. წ. III. ტფ. 1913. გვ. 10-11.

Arenga

ამას მოსდევს ე. წ. „ჯერჩინება“ (თანამედროვე სამეცნიერო ტერმინოლოგიით Arenga), რაც წარმოგვიდგენს შემწირველის მიერ შეწირულობის გაცემის მორალურ და იურიდიულ მოტივებს.¹⁰

Arenga იწყება ამ მონასტრისადმი დავით აღმაშენებლის და მისი ძის, დემეტრეს, ამავის ხსენებით, რასაც პირდაპირ მოსდევს წოდებულება-სახელდება (სტრ. 4-10),¹¹ ხოლო შემდეგ, შეწირულობათა ჩამონათვალამდე, კვლავ arenga გრძელდება, სადაც ახსნილია მიზეზი მონასტრის შემკობა-შეწირულობისა (სტრ. 10-20). შეწირულობათა ჩამონათვალის შემდეგ კვლავ arenga არის მოთავსებული (სტრ. 77-83).

Arenga-ში დავით აღმაშენებლისა და მისი ძის, დემეტრეს, ხსენება არაა შემთხვევითი. მ. სურგულაძის მიხედვით „წინაპარ მეფეთა მოტივი, რომელიც ყოველ განხილულ საბუთში მეორდება, უპირველესად გულისხმობს „მაშენებელ და შემწირველ“ მეფეებს, რომელთა სულის „არდასამძიმებლად“ ყოველი ახალი მეფე თავს ვალდებულია რაცხავს განუახლოს მონასტრებს მათგან შეწირული მამულები. Arenga-ში შენარჩუნებულია წარმოდგენა წინაპარ მეფეთა და შემწირველთა „სულიერი“ კავშირის თაობაზე მათ მიერვე შეწირულ მამულებთან და ასევე მათ მიერვე მონასტრებისადმი მინიჭებული უფლებების „განგრძობითობის“, უწყვეტობის შესახებ...“

Arenga-ს თემა უჩვენებს სამეფო ხელისუფლებაზე და საკუთრივ მეფის პერსონაზე შემუშავებულ ოფიციალურ შეხედულებებს. ამ შეხედულებებში ჩანს უკვე დამკვიდრებული იდეალიზირებული წარმოდგენები მეფის პერსონაზე: მეფე არის ქრისტიანული სათნოების ნიმუში, იგი განასახიერებს უმაღლესი სამართლიანობისა და ქრისტიანული მოწყალების იდეას – მფარველობს ეკლესიას და მისი მატერიალური კეთილდღეობისათვის ზრუნავს. იგი არის წინაპართა იურიდიული და ზნეობრივი მემკვიდრე და მათი საქმეების გამგრძელებელი. მეფის ღვთისმოსაობა, გამოხატული ეკლესიებზე ზრუნვაში, არის გარანტი ამქვეყნად თვით მისი (მეფის) და ტახტის მემკვიდრის წარმატებისა...

XIV-XV სს. მეფეთა შეწირულობის სიგელებში ზნეობრივი Arenga ისეთივე შინაარსისაა, როგორც არის XI-XIII სს. საბუთებში. ძალზე იშვია-

¹⁰ ვრცლად arenga-ს შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ. IX, გვ. 460; მ. სურგულაძე. ქართული საისტორიო აქტები XI-XV სს. თბ. 2006, გვ. 70-91.

¹¹ ვრცლად ამ წოდებულება-სახელდებაზე ქვემოთ, arenga-ს განხილვის შემდეგ ვისაუბრებ.

თად მეფობის „წარმართების“ თემა კვლავ შენარჩუნებულია...

განახლების აქტი, ჩვეულებრივ, დასაბუთებული არის შეწირულობის სიძველით. მითითება სიძველეზე შეადგენს იურიდიული arenga-ს თემას... წინაპარ მეფეთა, როგორც ძველი შემწირველების თემა ამ საუკუნეების (XV ს. – ნ. ჟ.) საბუთებში იურიდიულ arenga-სთან არის შეერთებული. შეწირულობის განახლების უეჭველ საფუძვლად მიჩნეულია შეწირულობის სიძველე. უფრო სწორად, სიძველე არის ქცეული იურიდიული ძალის ფაქტორად.¹²

წოდებულება-სახელდება

საბუთში არსებული წოდებულება-სახელდება (სტრ. 4-10) ადრინდელ ტიტულატურასთან შედარებით გაცილებით შემოკლებული სახისაა. სწორედ ამ სახის წოდებულება-სახელდება შესახებ ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს შემდეგს: „მეფის შემოკლებული წოდებულება შედარებით უფრო იშვიათად გვხვდება შენახულ საბუთთა შორის... შემოკლებულ წოდებულების მქონებელი საბუთების ორ დამახასიათებელ თვისებას ის გარემოება შეადგენს, რომ ასეთ სიგლებში წოდებულება ჩვეულებისამებრ მეფის სახელს კი არ მისდევს, არამედ წინ მიუძღვის. და თანაც თვით შემოკლებულ წოდებულებას წინ დართული აქვს სრულებით ახალი გამონათქვამი „ორისავე სამეფოსა“ ან „ტახტის“, „ლიხთიმერისა და ლიხთამერის“ მპყრობელობითი შესახებ...“¹³

ამავე საკითხის შესახებ მ. სურგულაძე აღნიშნავს: „ძველი პოლიტიკური ფორმულის გვერდით ადგილს იკავებს ახალი პოლიტიკური ფორმულა, რომელშიც ასახვა ჰპოვა XIII ს. შემდგომ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის უმთავრესმა მომენტმა, კერძოდ, სახელმწიფოს დაშლამ ორ სამეფოდ და შემდგომმა ხელახალმა გაერთიანებამ. ეს არის „ორისავე სამეფოს“ ან „ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის“ ტახტის მპყრობელობის ფორმულა. ამ ფორმულის ვარიანტები ძალზე ბევრია, მაგრამ ყველა დადის ამ ორ ძირითად ვარიანტზე. „ლიხთ-იმერი“ და „ლიხთ-ამერი“ იგივეა, რაც ორი სამეფო და ორი ტახტი. ეს ფორმულა, მოსალოდნელია, გიორგი ბრწყინვალის დროს უნდა გაჩენილიყო, მაგრამ მოღწეულ საბუთთაგან პირველად 1393 წ. გიორგი მეფის სიგელში დასტურდება.

ამ ფორმულათა შემადგენელი ელემენტები, როგორც პოლიტიკური წარმონაქმნების აღმნიშვნელები, ნაწილობრივ მაინც განსხვავებულ აზრობრივ

¹² მ. სურგულაძე. ქართული საისტორიო აქტები, გვ. 79-80.

¹³ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ. IX, გვ. 481.

დატვირთვას იძენენ („ლიხთ-იმერი“ ახალ ფორმულაში ფარავს „აფხაზთა“-ს, ხოლო „ლიხთ-ამერი“ მოიცავს ძველი პოლიტიკური ფორმულის ყველა დანარჩენ წევრს).

„ორისავე სამეფოს“ ფორმულაში არეკლილია ის ვითარებაც, რომ საქართველოს ხელმძღვრე გაერთიანება მოხდა აღმოსავლეთ საქართველოდან. ფორმულაში აღმოსავლეთ საქართველოს ლიხთ-ამერი ეწოდება, დასავლეთს - ლიხთ-იმერი. ლიხთ-იმერი ისეთივე პოლიტიკური შინაარსის ტერმინია, როგორც „აფხაზთა“. თვით იმერთა მეფეები თავიანთ ტიტულატურაში არ ცვლიან საორიენტაციო სიტყვებს. „ლიხთ-იმერი“ მათთვისაც დასავლეთ საქართველოა! მხოლოდ შემდგომ ხდება ამ ტერმინის („იმერთა“) გეოგრაფიულ ცნებად გადაქცევა.

მარტივი ტიტულატურის ნიმუშებია „მეფემან“ ან „მეფეთა-მეფემან“.¹⁴

განგებულება-რიანობა

საბუთში არსებული შეწირულობათა ნუსხა (სტრ. 21-77), ანუ „განგებულება-რიანობა“, ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, ძალიან საინტერესო ცნობებს შეიცავს, როგორც მონასტრის მიწათმფლობელობის თავისებურებებზე, ასევე სხვა საკითხების შესახებ.¹⁵ განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ ამ ნაწილში დაკონკრეტებულია მონასტრის ძველი და ახალი მფლობელობა, მამულების ხელშეუხებლობა საერო ფეოდალთაგან და სხვა საინტერესო საკითხები.

მეფე ბაგრატის ეს საბუთი წარმოადგენს საჯარო შეწირულობის აქტს, ანუ მეფის მიერ მონასტრისათვის დამტკიცებული ქონება არაა კერძო, მეფე საკუთარ ქონებას არ აძლევს მონასტერს, ესაა საჯარო შეწირულობა.

სასისხლო სიგელი

მომდევნო ნაწილია სისხლის ფასის განჩინება მონასტრის მფლობელობაზე (სტრ. 84-105).

ივ. ჯავახიშვილი, მიიჩნევდა რა ყველა სასისხლო სიგელს ნაყალბევად, მთის წმ. გიორგის საბუთსაც განხილვის გარეშე ყალბად თვლიდა.¹⁶

ამ მხრივ საინტერესოა, რომ მ. სურგულაძის მიხედვით: „ნაწილი სა-

¹⁴ მ. სურგულაძე, ქართული საისტორიო აქტები, გვ. 232-233.

¹⁵ რომელთა შესახებ ქვემოთ ვრცლად ვისაუბრებ.

¹⁶ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ. IX, გვ. 506 (შენიშვნა). ივ. ჯავახიშვილის აზრს ზოგადად სასისხლო სიგელების ნაყალბეობის შესახებ არ ვიზიარებ, რაზეც ვრცლად ქვემოთ ვისაუბრებ.

სისხლო სიგელებისა არ არის პირველადი, არამედ განახლებული. ამიტომ ხშირია მითითება ძველ სიგელებზე... ნატყუარი საბუთების შემქმნელთა აზროვნება მთლიანად წარსულისკენ არის მიპყრობილი...“.¹⁷

მთის წმ. გიორგის საბუთის შემთხვევაში კი სისხლის ფასის ნაწილში ერთხელაც არაა მითითება თემის სიძველეზე, როდესაც საბუთის თითქმის ყველა დანარჩენ ნაწილში ხაზგასმულია ამა თუ იმ საკითხის სიძველე (დავით აღმაშენებლის და მისი ძის, დემეტრეს, ძველი ამაგი ამ მონასტრისადმი, მონასტრის კუთვნილი მამულების სიძველე და სხვ.). ამ სასისხლო სიგელის კონტექსტიდან ჩანს, რომ ეს ნაწილი უშუალოდ მეფე ბაგრატის მიერაა ჩამატებული შეწირულობის წიგნში, რაც, როგორც ჩანს, შექმნილი ფეოდალური მდგომარეობით იყო გამოწვეული.

მ. სურგულაძის აზრით, მთის წმ. გიორგის სასისხლო სიგელი მსგავსია სხვა ძეგლებისა (ბიჭვინთის იადგარი, გელათის იადგარი, ხოფის იადგარი), „რომელთა საფუძველზე სისხლის სამართლის საქმეები უნდა განხილულიყო სენიორიის ფარგლებში“.¹⁸

ბრძანებულება

სასისხლო სიგელს მოსდევს ბაგრატ მეფის „ბრძანებულება“ (სტრ. 105-114). ამ ნაწილში მეფე ბაგრატი უბრძანებს თავის შემკვიდრეებს და სხვადასხვა საერო მოხელეს, რომ მათაც დაუმტკიცონ ეს უფლებები და არ მოაკლონ ყურადღება მონასტერს.

კრულობითი და კურთხევითი ნაწილები

ბაგრატ მეფის შეწირულობის წიგნის ბოლო მონაკვეთი წარმოადგენს კრულობით და კურთხევით ნაწილს საბუთის მშლელთათვის და დამამტკიცებელთათვის (სტრ. 116-125). აღსანიშნავია, რომ K608 პირში ეს ნაწილი ამკარად შემცირებული სახითაა, დავაკვირდეთ თუნდაც შეუსაბამობას რომელიც ყურს ასე ცუდად ხვდება—„აწ ვინც ხელ ყოს ამისდა შლად და ქცევად კრულიცა არის პირველად დაუსაბამოსა ღ(მრ)თის პირითა და უფროსად კურთხეულ დედოფლისა ჩუენისა ღ(მრ)თის მშობელისა, მარადის ქალწულისა მარიაშისა, მადლითა და პატრონისა ჯუარის მადლითა და წმიდათა მოციქულთა და ათორმეტთა სამოციქულოთა საყდართა და მოსაყდრეთა მად-

¹⁷ მ. სურგულაძე. ქართული საისტორიო აქტები, გვ. 163.

¹⁸ მ. სურგულაძე. ქართული საისტორიო აქტები, გვ. 170.

ლითა და წმიდამან ძლუდელთ-მოძღუარმან ნიკოლაოს, ამინ“. ჩემი აზრით, აშკარაა, რომ წმ. ნიკოლოზი ეკუთვნის იმ გამოტოვებულ წმიდანთა ჩამონათვალს, რომლებიც აკურთხებენ საბუთის დამამტკიცებელთ, ხოლო წმ. ნიკოლოზის ხსენებამდე მოყვანილი ტექსტის კრულობითი ნაწილი არ არის სრული.

საბუთის კრულობითი და კურთხევითი ნაწილი სრულად არის შენახული კ ნუსხაში (სარგის კაკაბაძის გამოცემაში), რისი მიხედვითაც აღვადგინე ძირითად ტექსტში.

ხელრთვების შესახებ

საბუთის არც ერთ პირს არ შემოუნახავს მეფეების, და დედოფლების ხელრთვა. მიუხედავად ამისა, დაკარგული დედნის ანოტაციაში ნათქვამია, რომ ბაგრატ მეფის ტექსტს ჰქონდა მისივე ხელრთვა, ხოლო მეფე ალექსანდრეს, და კონსტანტინეს ხელრთვასთან ერთად იყო მათი თანამეცხედრების ხელრთვებიც.¹⁹

ალექსანდრე მეფის დამტკიცება

საბუთიდან როგორც ჩანს, ბაგრატ მეფის ძემაც განაახლა ეს საბუთი. საბედნიეროდ, ალექსანდრე მეფის დამტკიცების ტექსტი უნაკლოდაა შემონახული (სტრ. 126-138), ხოლო ამ დამტკიცების მნიშვნელობის შესახებ უფრო ქვემოთ ვისაუბრებ.

შეწირულობის წიგნი მეფე კოსტანტინესი

1491 წ-ს ქართლის მეფე კოსტანტინემ ეს საბუთი არა მარტო განაახლა, არამედ ახალი შეწირულობის საბუთიც დაუმატა (სტრ. 139-167).

ეს საბუთიც მარტივად, არა ვრცელი თეოლოგიური შესავლით, არამედ უბრალო ღვთის ხსენებით იწყება (სტრ. 139), რასაც მოსდევს ასევე მარტივი სახის წოდებულება-სახელდება (სტრ. 140-143).

საბუთის განგებულებიდან ვიგებთ, რომ მეფეს პირადი ამაგის (ულაყის ამოკვეთის) სანაცვლოდ ალაპი გაუჩნია (სტრ. 144-155). კრულობითი ნაწილიც ძალზე მცირეა (სტრ. 156-159). სამაგიეროდ, მეფე ბაგრატის საბუთისგან განსხვავებით, ამ შეწირულობის საბუთს აქვს თარიღი (სტრ. 163-167).

თუ მეფე ბაგრატის საბუთის შემთხვევაში საქმე გვქონდა საჯარო შე-

¹⁹ სცსა. 1451-16, გვ. 439.

წირულობის აქტთან, მეფე კონსტანტინეს საბუთის შემთხვევაში საქმე უკვე გვაქვს კერძო შეწირულობასთან.

„კერძო შეწირულებების დამახასიათებელი ნიშანია მხარეთა ორმხრივი ვალდებულებების ზუსტი აღნუსხვა. კერძო შეწირულების აქტში აუცილებლად არის მითითებული წირვა-ალაპისა თუ მოსახსენებლის დღე, შემწირველის სახელზე დაწესებულია სათანადო სასულიერო სამსახურის წესი და რიგი“.²⁰

დასკვნა

ამგვარად, მთის წმ. გიორგის საბუთში გაერთიანებულია მეფე ბაგრატის მიერ გაცემული საჯარო შეწირულობის აქტი, სასისხლო სიგელი და მეფე კონსტანტინეს კერძო შეწირულობის საბუთი.²¹

²⁰ მ. სურგულაძე. ქართული საისტორიო აქტები, გვ. 91.

²¹ აღსანიშნავია, რომ საბუთის ტექსტში სამივე ნაწილს აქვს საბუთის რაობის აღმნიშვნელი ტერმინი: შეწირულობის წიგნი (სტრ. 107-108), სიგელი (სტრ. 104) და ნიშანი (სტრ. 145, 156, 163), რომლებიც ასევე საბუთის შესატყვისად გამოიყენებოდა, იხ. ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ. IX, გვ. 410-411.

Nikoloz Zhgenti

**MTIS ST. GEORGE MONASTERY CHARTER OF 1465-1467
(NEWLY ESTABLISHED TEXT AND CLASSIFICATION)**

Summary

The object of our work is the charter of Mtis St. George monastery (in Western Georgia). It represents very valuable source for history of medieval Georgia. Unfortunately, the original of the document is lost and we do not have its original text.

Five copies of this document are known. Those are as follows:

1-2. Two copies (Sd-2898/99) that are kept in National Centre of Manuscripts in Tbilisi.

3. A text of a copy made by monk of Gelati Zaqaria in 1806, that was lost in 1922 near Giorgievsk.

4. A copy (H16(G28;H39)-2.ЛЛ.13-16) of 1840, that is kept in Asian Museum of St. Petersburg.

5. The oldest document K-608 kept in Historical Museum of Kutaisi.

Based on these copies, Sargis Kakabadze produced a text, which seems to be very close to original one.

We have found the description of the undoubtable original of the charter. This description (fond №1541, case №16), made in the 19th century by priest Giorgi Gabadadze, combines information about document's text and its physical condition. Nowadays it is kept in the Central Historical Archive of Georgia.

This new source gave us an opportunity to fill the charter's text with new words and names, that were absent in copies.

With present paper, we want to produce newly established text of this charter.